

Velizar SREDANOVIĆ*

NOVINARSTVO OGLEDALO KRIZE

Sažetak: Posljednjih decenija prošlog i početkom ovog milenijuma dogodile su se velike promjene u novinarstvu. Razvoj medijske tehnologije uveo je potpuno nove forme u ovu uvijek tešku profesiju. Napori da se uz praktični podigne i teoretsko-edukativni kvalitet profesije — discipline, porastom ekonomske krize nije u dovoljnoj mjeri pratio i etički kapacitet novinara i medija, koji su u trci za profitom umnogome potonuli u tabloidno novinarstvo. Među brojnim državama u kojima je ugrožena sloboda govora i javne riječi, balkanske državnice zauzimaju, nažalost, nezavidne pozicije... Iako je bio kvalitativni medijski procvat u periodu nakon tranzicije u zemljama eks-Jugoslavije, preostalo je veoma malo kvalitetnih medija. Uglavnom, poneki javni RTV servis, pojedine dnevne novine i izrazito mali broj komercijalnih elektronskih medija uspjeli su, kako-tako, preživjeti faze nacionalističko-šovinističkih vođa, ratnohuškačkih stranačko-partijskih „elita” i pohlepkih tajkunskih režima koji su opustošili građane i državu u svakom pogledu.

Uz autocenzuru naslijeđenu iz socijalizma i podanički mentalitet (sem časnih medijskih i novinarskih izuzetaka), poslije krvavog raspleta bivše jugoslovenske republike stigle su i posljedice globalne ekonomske krize, a novinarstvo se na ovim prostorima (p) ostavilo kao ogledalo u kojem su se svi akteri opšte krize (o)gledali u „punom sjaju”. Za svoj odraz najlakše je bilo vlasti i opoziciji, crkvi, pravosuđu, policiji, privredi, sportu... za sve optužiti ovu nekada časnu profesiju, koja je tako postala dežurni krivac za sve i svašta. Je li bilo povoda — jeste. Konkurencija medija nikada nije bila jača, a da novinarstvo istovremeno nije palo na niže grane. Padu kvalitetu novinarstva nije kumovala samo sveopšta kriza, nego i sami novinari koji su ustukli pred najezdom raznih spin doktora, lobista i ostalih PR poslenika koji zastupaju većinski medijski kapital (političkih, ekonomskih i drugih centara moći) i, nažalost, istodobno kreiraju medijski sadržaj. No, da li ogledalo može u potpunosti iskriviti stvarni odraz?

Kako je i kada zatajila edukacija mladih novinara, pukih prenosilaca informacija bez primjene osnovnih pravila profesije, poput provjere izvora i obaveznosti da se čuje i „druga strana”? Zašto je bitno baviti se promocijom prava novinara i jačanja njihove ekonomske nezavisnosti? Ko i gdje treba da reaguje na kršenje ljudskih i profesionalnih prava, na

* Velizar Sredanović, docent na Fakultetu vizuelnih umjetnosti Univerziteta Mediteran

slobodu izražavanja ...i, napokon, šta će ubrazni razvoj tehnologije donijeti građaninu osim hiperinflacije informacija, pokornosti do stepena idiotizma i inficiranost tabloidnim novinarstvom, karakterističnim za krizna vremena.

Ključne riječi: *novinarstvo, mediji, kriza, ogledalo, etika, edukacija, nezavisnost, tabloidi*

1. UVOD

Posljednjih decenija prošlog i početkom ovog milenijuma dogodile su se velike promjene u novinarstvu. Uprkos povremenim globalnim ekonomskim krizama, zahvaljujući razvoju medijske tehnologije nastale su potpuno nove forme u ovoj uvijek teškoj profesiji. Nove informacione i komunikacione tehnologije uvele su i nove oblike i sadržaje medijskih proizvoda, procese oblikovanja i stvaranja poruka koje karakterišu medijska interaktivnost i pristupačnost i nesputana sloboda publike tj. konzumenata. Danas ima više od tri milijarde korisnika interneta, što je oko 45 odsto svjetske populacije [1]. Međutim, slijedi potpuna neizvjesnost u sagledavanju fenomena opstanka u budućnosti tradicionalnih mas-medija, prije svih printanih, dok se istovremeno pretjeruje u optimizmu kada je riječ o demokratskom kapacitetu novih medija, poput tvrdnji da je budućnost interneta upravo u tome što je to medij bez cenzure. Kao da nijesmo svjedoci da cenzure, u ovom ili onom obliku, ima od Beograda do Pjongjanga.

Ekonomске krize, poput one iz dvadesetih i tridesetih godina prošlog vijeka, protutnjale su, a štampa i novinarstvo su opstali. Ciklične ekonomske krize uvijek su pogađale i novinarstvo — nekada manje, nekada više. Tako su ceh uvođenja novih tehnologija u poslovanju medijskih tajkuna Roberta Maksvela i Ruperta Mardoka te 1986. masovnim gubitkom radnih mjesta platili novinari i grafičari u Londonu. Novinari su pisace mašine zamijenili kompjuterima, a profit od novina Mardoku je omogućio nova ulaganja i u elektronske medije, što je rezultiralo profitom koji ga je ustoličio na tronu medijske imperije. Međutim, i sam Mardok, s jedne strane razbijač štrajkova štampara, a na drugoj strani modernizator novina koji je svojedobno odložio njihovu reciklažu s medijske scene u printanom obliku, smatra da će novine opstati još najviše dvadesetak godina.

O tom procesu tehnološke ali i suštinske medijske modifikacije i medijske moći, sumirajući uticaj brojnih medijskih i teoretičara kulture, Daglas Kelner tvrdi da: „Savremene medijske tehnologije takođe stvaraju moćne oblike društvene kontrole, uz pomoć efikasnijih, suptilnijih tehnika indoktrinaci-

je i manipulacije” [2]. Pa, kakve su novine i novinarstvo danas u vrijeme novih medija?

Kako se globalna ekonomska kriza i istovremeno razvoj novih tehnologija odražavaju na balkanske medije i novinarstvo? Koliki je bio uticaj tabloidnih medija i tabloidnog novinarstva na prostorima Jugoslavije, inače, nekada karakterističnih za razvoj štampe u američkim i zapadnoevropskim tržišnim ekonomijama? Koliko su tome doprinijeli tabloidi koji su unijeli klicu privatnosti u javnost i iz života nekada nedodirljivih jugoslovenskih političara i razmicali granice privatnog i javnog u politici, ekonomiji, sportu i zabavi, socijalističke zemlje, i to s druge strane „gvozdene zavjese” u Evropi...

Koliko kriza dnevnih novina pogađa novinarstvo kao profesiju i da li su mediji i danas samo ogledalo globalne ekonomske i društvene krize? Da li je vjerodostojnost medija dostižan san? I da li će novinarstvo kao i do sada lavirati između optimizma i pesimizma, kao i društvo u ekonomskim i drugim krizama, jer obično poslije tmine i sunce ogrije.

2. TABLOIDIZACIJA MEDIJA I DRUŠTVA

Ostaće upisano u analima novinarstva da su „ozbiljne novine” od Ljubljane do Beograda mnogo više od tabloida doprinijele, da su umjesto učestvovanja u gašenju i prevazilaženju ekonomske krize i narastajućih nacionalizma dolivale ulje na vatru i razbuktavali plamen koji će progutati nekada perspektivnu srednjerazvijenu evropsku zemlju. Neposredno prije raspada SFRJ se bolje pozicionirala, kotirala ka Evropskoj zajednici nego Grčka, Španija, Portugalija, Rumunija, Bugarska i zemlje Baltičkog zaliva. No, na medijskoj sceni tadašnje socijalističke Jugoslavije zbog ograničenosti društveno-političkog uređenja nijesu se mogli pojaviti investitori niti medijski vlasnici poput Mardoka ili Maksvela, iako domaćih medijskih reformatora nije nedostajalo. Bilo je uspjelih eksperimenata u poboljšanju kvaliteta novina i novinarstva, pa i u decenijama rigidnog realsocijalizma od Frane Barbijerija (urednik njuzmagazina *NIN-a*) i devedestih u „socijalizmu ljudskog lika” do Džavida Husića (pokretača i urednika tabloida *AS*), ali nijesu mogli biti vlasnici najkvalitetnijih ili najtiražnijih, u svakom slučaju popularnih jugoslovenskih printanih medija. Nekada su intelektualci, ali i „široke narodne mase”, imali svoje novine, a tiraži su probijali mnoge granice, pa i republičke, ali čini se niko kao „žute novine” ili tabloidi, i to ne od juče.

Male novine Pera Todorovića, zatim *Beogradski dnevnik* i *Balkan* (svi izlazili u Beogradu) u kojima su se isticali „skaradni” tekstovi Krsta Cicvarića,

tipičnog predstavnika „revolverskog novinarstva”, u prvim decenijama prošlog vijeka pa sve do početka Drugog svjetskog rata, dokaz su da se tabloidi pojavili još prije stotinjak godina na ovim prostorima. Rodonačelonici srpskih tabloida Todorović i Cicvarić vjerovatno bi bili ponosni da su dočekali oživljavanje procesa tabloidizacije nekadašnjeg jugoslovenskog prostora, odnosno ponovnog pokretanja takozvane „žute štampe” još u socijalizmu sedamdesetih godina. Tada su najpoznatiji Čik i slični listovi i časopisi tretirani kao kič i šund, pa adekvatno i oporezovani. Slična štampa devedesetih godina i zvanično nazvana u naslovu: *Prvi jugoslovenski tabloid „AS”* ponikla je u Sarajevu. Fantastičan tiraž (jedno vrijeme, gotovo, polumilionski) i tržišni uspjeh u zemlji od dvadesetak miliona građana utrli su put beogradskim tabloidima — *Nedjeljnom telegrafu*, a zatim i *Dnevnom telegrafu*, koji te 1997 godine dostiže tiraž oko 130 hiljada primjeraka. U Sarajevu je pojava AS-a bila početak propasti do tada popularnih sarajevskih *Večernjih novina*, a *Oslobođenje* kao glasnik SSRN BiH, o (p)stao je ne samo zahvaljujući državnom tutorstvu, nego i činjenici da su tabloidne novine poput AS-a, magazina *Une* i sličnih, upravo bile sastavni dio NIŠRO *Oslobođenje* i kompenzovale finansijske gubitke tzv. ozbiljne štampe. U Beogradu, sličan trend ima *Dnevni telegraf* Slavka Ćuruvije. Za razliku od sarajevskog novinarskog maga Džavida Husića, koji nije mogao biti vlasnik tabloida koje je stvorio, Ćuruvija je u međuvremenu, zbog promjene društveno-političkog sistema, tj. društva u tranziciji, svukao dres pripadnika državne bezbednosti i kao uspješan novinar i urednik postao i prvi novinski vlasnik. No, tabloidi su, barem za vrijeme vladavine Slobodana Miloševića u Srbiji, Franje Tuđmana u Hrvatskoj i Alije Izetbegovića u Bosni i Hercegovini, objavljivali i bilježili mnogo toga što su državni mediji i „ozbiljne novine” ignorisali ili potpuno prećutali, tako da ni „đavo nije bio tako crn”.

Večernje novosti i *Ekspres politika* kao najtiražniji beogradski večernjaci dobili su ozbiljnog takmaca, koji će vjerovatno nagovijestiti i potpuno potonuće do tada popularnog *Ekspresa*, kada su se devedesetih godina prošlog vijeka ustalili *Blic* i *Glas javnosti* (postoji samo kao onlajn izdanje). Ova dva beogradska tabloida su u odnosu na čaršafski izgled AS-a i *Dnevnog telegrafa* koji su veličinom podsjećali na nekadašnju partijsku *Borbu* i teško se čitali u javnom prevozu, imala mnogo manji format, ali ne i uticaj od tzv. ozbiljnih novina. Pa koja je bila formula uspjeha pozicioniranja tabloida koji su u toj početnoj fazi uz lepršaviji dizajn, tj. novinski prelom sa mnoštvom velikih fotografija i u boji uz zlatna pravila „večeranjaka” brzo, kratko, jasno, pro-

movisali i intrigantno novinarstvo sa naglašenim temama iz politike, estrade, sporta, začinjeno obaveznom erotikom. Sve to, naravno, bilo je iz novog ugla, iz života do juče nedodirljivih, uglavnom VIP ličnosti, gdje nestaje privatnost. To narod, tj. građani vole, pogotovo ako je uz nešto nižu cijenu primjerka novina. Mnogi medijski autoriteti i kolumnisti, ne samo novinarski, preselili su se na stranice tabloida, a neki i danas odolijevaju poput onih u *Blicu* i održavaju tiraž. *Blic* je jedan od rijetkih primjera tabloidnih novina koje imaju određeni novinarski, makar žanrovski i autorski, kvalitet bez obzira na to ko je u međuvremenu od političkih i drugih centara moći u Srbiji imao ili ima i danas uticaj na ovaj dnevnik. Na današnje tabloide poput *Kurira*, *Pressa* (samo elektronsko izdanje), *Informera* i dr. nepotrebno je trošiti riječi jer se ne mogu ni porediti sa zapadnoevropskim tabloidima, pošto su u potpunosti ispolitizovani. Žalosno je da *Večernje novosti* imaju sve više elemenata tabloidnog novinarstva u svom sadržaju, a da ni novine sa ugledom i tradicijom poput *Politike* nijesu imune u pojedinim napisima od virusa tabloidizacije, podsjećajući na uređivačke „bisere” iz perioda uređivanja Dragana Hadži Antića.

Ekonomске krize, ratovi i druge krizne tj. vanredne situacije pogodovale su razvoju tabloidnog novinarstva i tzv. modela medijske „amerikanizacije”, tj. komercijalizacije kulture u obliku tabloida koji caruju isključivo zbog olako ubranog profita. O tom fenomenu D. Kelner ističe: „Ipak, u izvesnom smislu, medijska jeste preovlađujući oblik kulture u savremenom društvu; ona je zamenila oblike klasične kulture koji su se ranije nalazili u centru pažnje i imali najveći uticaj. Pored toga, medijska kultura postala je dominantna sila socijalizacije, pri čemu njeni likovi i poznate ličnosti zamenjuju porodicu, školu i crkvu u određivanju ukusa, vrednosti i načina mišljenja, stvarajući nove modele identifikacije i rezonantne predstave stila, mode i ponašanja” [2].

Tako su, vođeni porivom za profitom, tabloidi i na Balkanu, naročito na prostorima eks-Jugoslavije prorijedili korpus tzv. „ozbiljnih novina”. Ugašeni su brojni dnevni listovi i časopisi sa tradicijom: *Vjesnik*, *Večernje novine*, *Danas*, *Start*, *Nacional* (zagrebački), *Ekspres politika*, *Duga*, *Evropljanin* (beogradski), kao i drugi u Ljubljani, Sarajevu, Podgorici, Skoplju. Listovi koji su preživjeli tranziciju sa znatno izmijenjenim sadržajem, slabijeg kvaliteta tekstva, primjetno osiromašeni žanrovski i kadrovski, ipak nekako opstaju, uprkos ekonomskoj krizi, te stalnim udarima populističko-nacionalističkih i tajkunsko-tranzicionih talasa, čiji su reprezentanti tabloidi i tabloidna svijest polupismenih, nepismenih, osiromašenih društvenih slojeva.

3. KRIZA DNEVNIH NOVINA

Koji su onda problemi koji su doveli do toga da „ozbiljne novine” ustuknu pred tabloidnom sviješću? Prije svih, tranzicija društva, koja je omogućila da pod geslom — sve na tržište, početkom ovog vijeka počne najezda osnivanja tabloida i rijetko kojeg dobrog časopisa ili novina. Naravno, na račun kvaliteta tj. umanjujući tržišni kolač tzv. ozbiljnih novina, koje su se, uglavnom, kao medijski dinosaurusi teško snalazile u postsocijalističkom periodu, pogotovo nakon raspada Jugoslavije.

Tako je sarajevsko *Oslobođenje* nova vlast u BiH, umjesto da pomogne taj dnevni list koji je opstao i u ratnim uslovima i sa najvećim međunarodnim novinarskim priznanjima, nagradila oduzevši joj maloprodajnu mrežu i knjižare i podarivši ih *Dnevnom avazu*, tipičnom tabloidnom produktu interesa tadašnje stranke na vlasti. Iako su tiraži sarajevskog *Dnevnog avaza* u protekle dvije decenije višestruko opali, sa više od stotinu hiljada (medionline.ba) na sadašnjih tridesetak hiljada primjeraka dnevno, a *Oslobođenje* i banjalučke dnevne novine *Nezavisne* i *Glas Srpske* imaju tiraž oko desetak hiljada, može se konstatovati da ni tabloidizacija sadržaja tih dnevnika ne pomaže da se zaustavi pad tiraža. Naprotiv.

I dok je *Oslobođenje* preživjelo u BiH, vlast u Hrvatskoj je pod plaštom negativnih ekonomskih pokazatelja pustila niz vodu poslije sedamdeset dvije godine izlaženja najugledniji dnevni list *Vjesnik* — nestao s medijske scene. Popularni nedjeljnik *Nacional*, takođe nije preživio tajkunska vremena, kao ni njegov vlasnik Ivo Pukanić. U Beogradu i Podgorici su, takođe na monstruozan način, ubijeni urednici i vlasnici tabloida — dnevnih novina Slavko Ćuruvija *Dnevnog telegrafa* i Duško Jovanović *Dana*, a da ni do danas nisu otkriveni nalogodavci i zatvoreni zločinački krugovi ubica i naručilaca.

Iako su zlatne godine hrvatskih dnevnih novina 2006, 2007. i 2008. sa više od dva miliona čitalaca (uz novitete, poput određenih besplatnih primjeraka pojedinih izdanja *24 sata* i *Metro ekspresa*), te ukupnim dnevnim prodajnim tiražom od prosječno 356.000 primjeraka tri najprodavanije dnevne novine *24 sata* (108.000), *Večernji list* (92.000) i *Jutarnji list* (83.000), uslijedile su krizne godine i pad tiraža u 2013. Osim tabloida *24 sata* tiraž je gotovo prepolovljen. Četvrti najtiražniji dnevni list, nekada veoma popularna *Slobodna Dalmacija*, takođe je tokom protekle godine imala jedva tridesetak hiljada prodajni tiraž, a riječki *Novi list* prosječno se dnevno prodavao u 25.000 primjeraka. Prema ovim podacima (iz Media Pulsa i HGK), primjetno je da su,

pored globalne ekonomske krize, klasične čitaoce printanih medija prorijedili i (li) preuzeli i novi mediji poput interneta i kablovske televizije.

Za sada se najbolje održavaju tiraži klasičnog tabloida *24 sata*, ali interesantno je da trend tabloidizacije sadržaja ozbiljnih dnevnih novina u Hrvatskoj samo odlaže proces potpunog nestanka pojedinih listova, koji samo gube identitet koji je nekada privlačio čitaoce. Pad prodajnog tiraža i gubitak čitalaca većina poslodavaca u dnevnim novinama iskoristila je za masovna otpuštanja novinara i medijskih poslenika (2014. g. bilo je oko 800 nezaposlenih iz ove branše u Hrvatskoj, prema podacima Hrvatskog novinarskog društva), tako da nije neočekivano da, ako ovakvo stanje u industriji štampe potraje, novinarstvo i novinari padnu na još niže grane.

Pretpostavlja se da se u Crnoj Gori prodajni tiraž domicilnih dnevnih novina: *Pobjede, Dana, Vijesti, Blica Crna Gora, Dnevnih novina* i klasičnog tabloida *Informer CG* — tokom 2014. godine prosječno dnevno kretao oko tridesetak hiljada primjeraka ili petnaest hiljada manje nego u prethodne dvije godine. Prema podacima *Open Society Foundations*, ukupan tiraž svih dnevnih listova u Crnoj Gori 2012. g. nije prelazio 45.000 primjeraka dnevno. Uz nekoliko tradicionalno prisutnih dnevnih beogradskih novina na crnogorskom tržištu printatnih medija 2006. g. *Pobjeda, Vijesti, Dan* i *Republika* su imali prodajni tiraž oko 60.000 primjeraka, tako da je svaki deseti stanovnik najmanje balkanske države u tom periodu kupovao prosječno jedne dnevne novine [3]. Očigledno je da je godina povratka crnogorske nezavisnosti i državne samostalnosti bila godina blagostanja crnogorske štampe, jer je nakon globalne ekonomske krize 2014. g. tiraž više nego prepolovljen.

Ni Crna Gora nije ostala imuna od tabloidizacije. Podstaknuta procesom privatizacije vlast je (in)direktno obilato pomagala nastanak komercijalnih medija, što je pozitivno odjeknulo na putu evroatlantskih integracija. Međutim, uz partijske su se umiješali i tajkunski interesi, pa su se uz jedini dnevni list *Pobjedu* sa gotovo sedmodecenijskom tradicijom, pojavili, dnevni listovi–tabloidi: *Vijesti* (u početku slovila kao *Pobjeda* latinicom), zatim opozicioni — prosrpski *Dan* (uz pomoć savezne vlade i vojske) i *Glas Crnogoraca*. Ubrzo su se pojavili a vremenom i ugasili, takođe dnevnic *Republika* i *Publika* kao is-pomoć tada suverenističkim orijentisanima *Pobjedi* i *Vijestima*, koje su u predreferendumskom periodu za nezavisnost Crne Gore bile komplementarne propagandne perjanice. Danas, pored tradicionalno opoziciono orijentisanog *Dana*, najveći kritičar vlasti su *Vijesti*, koje poput *Avaza* u BiH postaju medijska imperija. *Dnevne novine*, iza kojih stoji nepoznati osnivački kapital, u od-

nosu na ostale tabloide novine „bez ukusa su i mirisa”. Najsličnije su prema sadržaju svojevrsnoj novinskoj sireni, odnosno političkoj poziciji SDP-u, koja je kao „opozicija” u vlasti, te povremeno njen „ozbiljan” kritičar, ali obilato koristi vlast u lične svrhe što je, zaista, politički fenomen.

Pobjeda, nekada ozbiljne crnogorske dnevne novine sadržajem i formom, riječju crnogorski novinski brend, nažalost, sve više podsjećaju na tabloid. Iznurena, sa ogromnim gubicima i zanemarljivim tiražom održavala se dugo na državnim infuzijama, pa nakon stečaja 2014. g., ni privatizacija joj nije pomogla. Novi vlasnici, praktično, početkom 2015. preuzeli su samo njeno ime, većinu novinara otpustili, tako da joj sa tiražom od tri i po hiljade primjeraka prijete sudbina dnevnog lista *Blic Crna Gora* koji je zbog neretabilnosti, poslije dvije godine i devet mjeseci, prestao da izlazi 14. aprila 2015. Podgorička *Pobjeda* kao još jedna u nizu upotpunjava sliku tabloidnog društva, koje „odlikuju” — tabloidni političari, estradne ličnosti, dijelom i kultura. Sve se nekako uklapa u kockice tabloidnog mozaika na crnogorskoj društvenoj sceni. A mediji su ogledalo društva.

Da bi bio potpuniji novinarsko-medijski galimatijas u Crnoj Gori, pobrignuli su se i *Pink Montenegro*, *TV Vijesti* i *Prva* i druge televizije, koje sve manje prikazuju kulturne, edukativne sadržaje, što su odavno ustuknuli pred informativnim, zabavnim i sportskim programima. Može im se jer su komercijalne. Na djelu je čisti infotajment, osim na Javnom servisu RTCG, koji nažalost ponekad, na televizijskim kanalima pokušava, doduše, (ne)uspješno, makar po gledanosti, da parira komercijalnim emiterima, što mu nije ni u viziji ni u misiji zacrtano.

4. POSRNUĆE NOVINARSTVA

Novinarstvo danas karakterišu pesimizam i neizvjesnost i optimizam ili progres, koji opet proističu iz dvije paralelne krize: „krize politike 20. vijeka i intelektualne krize zapadnog racionalizma. Prva je ubila desetina miliona ljudi, a stotine miliona primorala da žive u brutalnim oblicima ropstva. Druga je ostavila liberalnu demokratiju bez intelektualnih resursa kojim se brani. Ove dvije krize su međuzavisne i ne mogu se razumijeti odvojeno” [4]. I zaista, naponi da se uz praktični podigne i teoretsko-edukativni kvalitet profesije — discipline novinarstva, sa porastom ekonomske krize nije u dovoljnoj mjeri pratio i etički kapacitet novinara i medija, koji su u trci za profitom umnogome potonuli u tabloidno novinarstvo. Uz proces globalizacije medi-

ja, tabloidno novinarstvo je jedan od osnovnih uzroka redukcije, pa i gotovo nestanka pojedinih novinarskih žanrova.

Tabloidi i tabloidno novinarstvo su uzrok, ali i posljedica krize medija i novinarstva danas. Jednostavno, profit je forsirao pojavu i usvajanje tabloidne svjesti, zapostavljeni su kvalitetni mediji i novinari, tako da novi medijski vlasnici gledaju samo da što više iscijede novinare dok ne postanu krpe. Takvo nam je, sem časnih izuzetaka, i novinarstvo — u ritama.

Novinari su danas, barem na balkanskim prostorima, postali najamnici. Većina rade bez ugovora ili na određeno, za bijedne honorare. Plate novinara koji su imali sreću da su preživjeli tranzicioni period, uglavnom kasne, a honorarcima i po više mjeseci. Novinari su u permanentnom strahu da će ostati bez posla, pogotovo zreliji profesionalci, jer što su kvalitetniji, obrazovaniji, etičniji, iskusniji, teže će poslije otkaza do nove redakcije. Mnogo lakše je mlađim i poslušnijim „kolegama” — držačima mikrofona. U strahu su velike oči i uši, pa mnogi pribjegavaju preventivnoj autocenzuri, mada često zbog netransparentnosti medijskog vlasništva sve više urednici preuzimaju uloge gospodara, prikrivajući za debele novce stvarne gazde. Ne poštuju se profesionalna prava i kodeksi, a koliko su novinari i novinarstvo bez zaštite, i činjenica da — što je više udruženja novinara i strukovnih medijskih sindikata, novinari su sve više na udaru. Posljednjih decenija su ih ubijali i prebijali kriminalci po nalogima moćnika, koji su im prijetili javno i sa najviših nadzemnih, podzemnih (para)državnih adresa i gotovo svih oblasti društva, politike, biznisa, sporta... Danas mobing i druge oblike progona novinara, prema nepisanim pravilima provode dojučerašnje „kolege” koje umjesto novinarske etike u redakcijama provode „golotočke” metode. O nekadašnjem zavidnom statusu, društvenom ugledu novinara, pa i solidnom ekonomskom standardu medijskih poslenika na prostorima eks-Jugoslavije ostala su samo sjećanja srednjih i starijih novinarskih generacija. Uživali su prije tranzicije privilegije za koje se i danas bore neka novinarska udruženja u pojedinim zemljama Evropske unije. Na primjer, dok u bogatijim zemljama EU novinari traže od državnih i (li) drugih granskih sindikata, te medijskih vlasnika — prava na pet sedmica godišnjeg odmora i zagarantovane prosječne plate prema decenijama profesionalnog rada, kod nas se novinari bore da im se umjesto neriješenog radnog statusa (većina radi na crno) počne uplaćivati zdravstveno i penziono osiguranje. Nepoštovanje etičkih standarda u medijima postala je svakodnevica. Zato je bitno baviti se promocijom prava novinara i jačanjem njihove ekonomske nezavisnosti, ali i edukacijom novinarskog podmlatka.

Kako je i kada zatajila edukacija mladih novinara, pukih prenosilaca informacija, bez primjene osnovnih pravila profesije, poput provjere izvora i obaveznosti da se čuje i „druga strana”? Prvo su nestali omladinski i studentski listovi kao praktične škole novinarskog podmlatka, a nekompetentni pootvarali nekakve škole za voditelje i voditeljke, buduće novinare. Gotovo da nema univerziteta u državicama na prostorima eks-Jugoslavije koji nijesu osnovali po nekoliko katedri za žurnalistiku ili novinarstvo, PR, komunikologiju... sa najblaže kazano, upitnim nastavnim kadrom, nerijetko i bez akreditacija ili čak bez odgovarajućeg akademskog kadra. Još je poražavajuća činjenica da su mnogi novinari, pa i oni bez fakultetskih diploma, zahvaljujući višestranačju vruće novinarske stolice zamijenili ugodnim stranačkim, partijskim, tj. parlamentarnim klupama pa čak dostigli diplomatske visine. Tako se pokazalo da su produbljenju krize novinarske profesije doprinijeli upravo oni koji su (p)ostajali novinari iz nužde i raznorazni odgovorni urednici i direktori medija (nekada omladinski rukovodioci i komitetlije), nekada ambiciozni novinari i partijski apartčici, danas stranački portparoli, sutra članovi vlade i (li) diplomate od karijere. Tako su nagrađeni oni koji su podobni i poslušni, a ne novinari kojima su istina i novinarska etika temeljni profesionalni postulati. O tom svojevrsnom sistemu „inženjeringa povinovanja” u režiji moćnih, u koji su novinari utonuli uprkos višestranačkim sistemima, tj. propagandnom modelu novinarstva, Noam Čomski upozorava da povinovanje „stvaraju svi koji imaju sredstva i moć da to rade — poslovna elita — oni za koje vi to radite” [5].

Nesumnjivo je da su u periodu tranzicije na balkanskim prostorima u posljednje dvije-tri decenije elektronski mediji prililčno potisnuli printane medije i desetkovali njihove tiraže, što je takođe jedna od posljedica globalizacije medija. I Eduardo Galeano smatra: „Sredstva komunikacije monopolizovalo je nekoliko onih koji mogu dopreti do svakoga. Nikada manji broj ljudi nije držao u izolaciji toliko mnoštvo drugih. Sve je više i više onih koji imaju pravo da čuju i vide, ali sve manje i manje onih koji imaju privilegiju da informišu, izražavaju mišljenje i da ga stvaraju. Diktatura jedne jedine slike razara mnogo više od diktature jedne partije: nameće život u kojem je uzorni građanin poslušni potrošač i pasivni posmatrač, izgrađen na proizvodnoj traci servenoameričkog modela komercijalne televizije” [6]. I napokon, šta će ubrzani razvoj tehnologije donijeti građaninu osim hiperinflacije informacija, pokornosti do stepena idiotizma i inficiranost tabloidnim novinarstvom, karakterističnim za krizna vremena?

Ozbiljnu prijetnju opstanku štampe najavljuju nove medijske (plat)forme, prije svih elektronske onlajn informativne usluge — servisi. S druge strane, očigledno je da su na taj način plasiranim tekstovima pospješene i brzina i dostupnost informacijama, što je uslovalo poboljšanjem novinarskog kvaliteta, ali zahvaljujući internetu i novoj mogućnosti tzv. civilnog i drugih oblika novinarstva. Bez obzira na sve, ipak, pojava tableta, ajfona i novih medijskih platformi, zaista prijete da u potpunosti progutaju Gutenbergovu galaksiju sa svim tradicionalnim ili klasičnim medijima, prvenstveno novinama kao najdugovječnijem mas-mediju [7]. Mada, ostaje nada da su krize mediji i novinarstvo uvijek do sada uspjeti preživjeti.

Upitajmo se da li je više uopšte moguć svijet bez medija i novinarstva?

ZAKLJUČAK

Da li je vjerodostojnost medija dostižan balkanski san kad među brojnim državama u kojima je ugrožena sloboda govora i javne riječi, upravo, balkanske države zauzimaju, nažalost, nezavidne pozicije. *Freedom House* je početkom 2015. godine ocijenio da prema slobodi i nezavisnosti medija u svijetu prvo mjesto na popisu medijski slobodnih zemalja dijele Norveška i Švedska. Prema organizaciji *Reporters Without Borders* u grupu medijski najslobodnih zemalja u regionu spadaju Slovenija (35 mjesto), Hrvatska (58), BiH (66 mjesto), kao i Srbija koja zauzima 67 poziciju.

Crna Gora je od 180 zemalja zauzela 114 mjesto po slobodi medija, a u regiji od nje je gora jedino Makedonija koja je zauzela 117 poziciju.

Uz autocenzuru naslijeđenu iz socijalizma i podanički mentalitet (sem časnih medijskih i novinarskih izuzetaka), nakon krvavog rasplesa bivše jugoslovenske republike sustigle su i posljedice globalne ekonomske krize, a novinarstvo se na ovim prostorima (p)ostavilo kao ogledalo u kojem su se svi akteri opšte krize (o)gledali u punom „sjaju”. Za svoj odraz najlakše je bilo vlasti i opoziciji, crkvi, pravosuđu, policiji, privredi, sportu... za sve optužiti ovu nekada časnu profesiju, koja je tako postala dežurni krivac za sve i svašta. Je li bilo povoda — jeste. Konkurencija medija nikada nije bila jača, a da novinarstvo istovremeno nije palo na niže grane. Padu kvaliteta novinarstva nije kumovala samo sveopšta kriza, nego i sami novinari koji su ustukli pred najezdom raznih spin doktora, lobista i ostalih PR poslenika koji zastupaju većinski medijski kapital (političkih, ekonomskih i drugih centara moći) i, nažalost, istodobno kreiraju medijski sadržaj. No, da li ogledalo može u potpunosti iskriviti stvarni odraz?

Kvantitativni medijski procvat u periodu bujanja medijske tranzicije u zemljama eks-Jugoslavije izrodio je određene pozitivne pomake u medijskoj i javnoj sferi, međutim, nakon poplave tabloidnih medija i tabloidnog novinarstva, ostalo je veoma malo kvalitetnih medija. Na balkanskim prostorima, pa i u Jugoistočnoj Evropi. Uglavnom, poneki javni RTV servis, pojedine dnevne novine, rijetki njuz-magazini, te časopisi i izrazito mali broj komercijalnih elektronskih medija uspjeli su, kako-tako, preživjeti faze nacionalističko-šovinističkih vođa, ratnohuškačkih stranačko-partijskih „elita” i pohlepnih tajkunskih režima koji su opustošile (su)građane i državu u svakom pogledu. Zato je danas više nego ikada do sada bitno baviti se promocijom prava novinara i jačanjem njihove ekonomske nezavisnosti.

Neka uspješni mediji i kvalitetni novinari budu uzor generacijama novinara koji dolaze, jer i u državama sa visokim stepenom demokratije bile su potrebne decenije da novinarstvo opravda da je jedan od temeljnih stubova na kojima su takva društva zasnovana.

LITERATURA

- [1] Jakšić Br. „Izveštavanje na mrežama ne može da zameni novinarstvo”. Politika. Dostupno na <http://www.politika.rs/rubrike/spektar/Digitalni-svet/Izvestavanje-na-mrezama-ne-moze-da-zameni-novinarstvo.lt.html> (07. 11. 2015)
- [2] Kelner, Daglas: *Medijska kultura*. Beograd: Clio, 2004.
- [3] Sredanović, Velizar: *Javnost i mediji u Crnoj Gori*. Cetinje: Štampa Obod, 2007.
- [4] Fukujama, Frensis: *Kraj istorije i poslednji čovjek*. Podgorica, Banjaluka: CID, 2002.
- [5] Čomski, Noam: *Kontrola medija*. Novi Sad: Rubikon, 2008.
- [6] Herman, Edvard, Mekčesni, Robert: *Globalni mediji*. Beograd: Clio, 2004.
- [7] Sredanović, Velizar: „Gutenberg progutao tablet”, *Medijski dijalozi*, časopis za istraživanje medija i društva, godina VI, br. 16, Podgorica: Istraživački medijski centar, 2013.

Velizar SREDANOVIĆ

JOURNALISM — A MIRROR OF THE CRISIS

Summary

In recent decades, the turn of the millennium there have been great changes in journalism. The development of media technology has introduced a completely new form in the always tough profession. Efforts to raise the practical and theoretical — quality ed-

educational profession — discipline with the rise of the economic crisis is not sufficiently monitored and ethical capacity of journalists and media, which are run for profit greatly sunk in tabloid journalism. Among the many countries in which it threatened freedom of speech and public expression, Balkan statelet occupy unfortunately unenviable position ... Although the quantitative media boom in the aftermath of the transition in the countries of former Yugoslavia remained very little quality media. Basically, some public service broadcasting, some newspapers and a very small number of commercial broadcasters were able to, so-so, to survive phase nacionalističko — chauvinist leaders, war-mongering party — party „elites „and the greedy tycoon regimes that have devastated (the) citizens and the state in every way.

With censorship inherited from socialism and subservient mentality (except for media and journalists honorable exceptions) the bloody denouement of the former Yugoslav republics, caught up with the global economic crisis, and journalism in this region (p) left as a mirror in which all stakeholders general crisis (o) looking at the „full glory.” In his reflection, the easiest way was the government and the opposition, the church, the judiciary, police, economy, sports ... all the blame for this once honorable profession, which thus became the scapegoat for everything. Is there any reason — is. Competition media has never been stronger important, and journalism at the same time did not occur to the lower branches. Declining quality of journalism is not sponsored a growing crisis, but also by the journalists who are backing the invasion of various spin doctors, lobbyists and other PR professionals representing major media capital (political, economic, and other centers of power) and, unfortunately, at the same time creating media content. No, if the mirror can completely distort the true reflection ?

How and when suppressed education of young journalis, mere transmitters of information without the use of the basic rules of the profession, such as checking sources and obligation to hear the „other side „? Why is it important to deal with the promotion of the rights of journalists and strengthen their economic independence? Who and where is the response of the human and professional rights, freedom of expression ... and, finally, what the expeditious development of technology to bring citizen except hyperinflation information, obedience to the point of idiocy and infection rate tabloid journalism, typical for the time of crisis.

Key words: journalism, media, crisis, mirror, ethics, education, independence, tabloids